

11 18038

СВЕТА ЖИЧА

МОНОГРАФИЈА

саставио
ВЛАЈКО ВЛАХОВИЋ
наставник богословије у Битољу

Ж. Е. Д.

1937 год.

П 18038

8929/17

I

СЛАВА НЕМАЊИЋА

„Да видите Жичу код Мораве
„И код Ибра више Карановца;
„И остале српске намастире,
„Да видите пак да се дивите,
„Какови су и колики ли су!“

Српска народна песма

Ни у једној земљи појава хришћанства није у толикој мери препородила народ и упутила га другим правцем колико је то учинило хришћанство у српском народу. До тога времена непросвећени и уопште некултурни, примањем хришћанства, Срби улазе први пут у историју. Не само да се појавом хришћанства код њих јавио препород у сваком погледу, него Срби се одмах јављају као прави и истински носиоци хришћанства. За чудо је да се један полудивљи и без икаквих знакова културе народ одмах прилагоди узвишеној и благој хришћанској науци. Као новорођенче српски народ прима хришћанство у потпуности и на томе темељу почиње зидати своју будућност. Велико верско одушевљење обухвата све од највећих до најмањих. Из тога одушевљења јављају се творевине културног живота,

који на себи увек носи јасно обележје хришћанства. Књижевност, уметност уопште, политички и друштвени живот као и живот појединаца не може се друкчије посматрати него кроз призму хришћанства.

Изражај хришћанства највише се неоспорно испољио у зидању цркава и манастира. Дуж српске земље забелеше се цркве и манастири у којима замириса чисти тамјан и разлеже се песма хвале вери православној. Сви владари и велможе српске, као и сви црквени великодостојници, као да су се такмичили, ко ће више цркава и манастира подигнути, као и ко ће се ревноснији показати у поклонима и обилатим завештањима манастирима и црквама. Тај замах подизања задужбина дао је наше манастире који чине највећу вредност нашега народа.

Најзначајнији период подизања цркава и манастира пада за време Немањића династије (1168-1371). То је најсјајније доба српске историје. Све владаре и кнезове Немањића карактерише смисао за све што је велико и узвишено. Нарочито велика побожност обухватала је душе њихове и налазила израза у подвижништву до врхунца самопрегоревања и у подизању цркава — задужбина, вечних кућа на ономе свету, „да се њима поје литургија, овог света као и онога“. То је био идеал свих владара ове свете лозе. Историски споменици говоре јасно да је њихово старање о души, о вечном животу, било изнад свега другог. Свети Сава говорећи о великим поклонима његовог оца Симеуна у Милеји и по целој Светој Гори каже да је ово чинио у спомен себи

и наследницима својим. Доментијан говорећи о прилозима св. Саве и св. Симеуна, наглашава да су оставили помен у целој Светој Гори „до данас“. По Теодосију они су се великим прилозима уписали у животне књиге. То велико старање да остане помен у цркви на ктиторе и дародавце види се нарочито у раду св. Саве. Путујући по Истоку, по свим крајевима где је обилазио цркве остављао је прилоге на помен себи, својим родитељима и брату Стевану. При другом одласку на Исток, например, записао је у манастиру на Синају себе, своје родитеље и свога брата. Више него прилозима радило се на подизању цркава. Симеун је подигао Хилендар „да нас ни онде не лиши помена“, каже св. Сава. У Студеничком и Хилендарском типикју говори се о томе „како треба појати панихиде киторима“, то јест онима који су подигли манастир. Често се дакле срета израз да су ктитори подизали цркве себи за вечни помен, за блажено и вечно спомињање итд.

То је био најглавнији разлог у подизању задужбина, јер је старање о души било изнад свега другог истакнуто, и она чиста и искрена побожност ни у чему се узвишенијем и лепшем није могла изразити него у зидању храмова. Зато у време Немањића по свим српским крајевима почеше се подизати манастири, лавре и цркве. Правац који одреди Немања постаде идеал његовим потомцима и они сви своју владавину обележише многобројним храмовима. Колико је одушевљење код њих владало у подизању цркава види се, што они ни једног часа нису могли заборавити своју дужност, да

сваки свој крупнији догађај из живота крунишу једном задужбином. Као да им је циљ био да не остане ниједнога места где се не би славило име Божје. На тај начин не остаде ниједног краја у Србији који се не освети црквама и манастирима. Била, клепала, звона и појање монаха забрујаше и по најнеприступачнијим српским крајевима; тако да данас нема места у нашој земљи где се не би говорило да је ту била подигнута црква „у Немањића доба“.

II

ЗИДАЊЕ ЖИЧЕ

Између свих наших цркава и манастира истиче се својим великим значајем манастир Жича, задужбина краља Стевана Првовенчаног, сина Немањина. Тај значај она је имала као столица прве српске архиепископије, коју је основао свети Сава. Жичу, Дом Спасов, храм Вазнесења подигао је Стеван Првовенчани (1196-1224) са својим братом светим Савом. Није познато да ли је Стеван подигао још коју цркву, ма да се о њему говори, да се такмичио у подизању цркава са својим оцем. У старим летописима стално се напомиње да је Стеван, поред Жиче, подигао и многе друге цркве које данас не знамо ни по имену.

Манастир Жича подигнут је на ушћу с десне стране реке Ибра у Западну Мораву, југозападно од данашњег Крајева, некадашњег Карановца. Подизање Жиче пада после једног тешког искушења

у коме се је налазио српски народ. Размирице између браће Стевана и Вукана, искоришћене од спољних непријатеља, биле су доста ослабиле државну организацију, коју је спровео мудри и далековидни Немања. Али у најтежим моментима стиже из Свете Горе Сава са моштима свога оца те једним мудрим сналажењем мири завађену браћу. Да би што више помогао своме брату, на његово наваљивање, остаје као архимандрит у манастиру Студеници. Српска земља је тада, каже биограф, била велика пространством, вера благочашћа се свуда по њој распрострањивала молитвама светих отаца Симеуна и Саве. Прва брига Савина била је подизање црква, како би се свуда у српској земљи прослављало име Божје, зато и подиже многе цркве не само од камена него и од дрвета, а где није стигао да подигне цркву, постављао је крст. Тада су почели зидати и велику цркву Господњега Вазнесења у Жичи, звану архиепископију. Свети Сава је сам надгледао рад и долазио са Стеваном да разгледа како зидају. Био је претходно довео многе раднике, зидаре и мраморнике веште из грчке земље, и сам бавећи се с њима, учаше их да све по вољи његовој украсе. Зидање Жиче почело је после 1208 године за време кад је Сава био архимандрит у Студеници „... и овај богољубац основа велику архиепископију, Дом Спасов, поменуто Житчу, коју поче и сврши с благоверним братом великим жупаном кир-Стеваном“ (Доментијан). Али зидање Жиче није ишло брзо, и изгледа оно је завршено тек у време прогласа архиепископије 1219 године. Још док цр-

ква није довршена, дошло је до неспоразума између краља Стевана и архимандрита Саве, јер је Стеванова женидба са Аном унуком дужда Хенрика Дандола окренула српску политику према Млечима, а онда и према Риму, чега је резултат било тражење и добијање краљевске круне од папе Хонорија III. Архимандрит Сава, који је једини спас српском народу видео у православној националној цркви, није могао одобрити овакав корак свога брата. Зато он одмах напушта игумановање у Студеници и враћа се после тринаест година у Свету Гору. У одсуству Савину извршено је крунисање Стеваново, 1217 године, али не у Жичи пошто она још није била довршена, него негде тајно на другом месту.

После овог квази-крунисања Стеван увиде да је на погрешном путу, па намисли да се измири са братом Савом, те му пошаље писмо у Свету Гору у коме га извештава да је од његова одласка „св. Симеун одвратио од нас своје лице и дар уобичајене благодати Светога Духа и погледи светитељеви не бише више видни с нама, и извор благомириснога мира светитељева преста због грехова наших и прељубазну утробу милости своје затвори од нас господин наш свети“ (Доментијан). Дакле Стеван се покајао па наводи да се више не јавља чудо с миром из раке св. Симеуна. Сава је на ово написао писмо које се прочитало крај гроба св. Симеуна и одмах је протекло миро. Мало доцније после измирења Стеван одлучи са Савом, да Сава пође као изасланик у Никеју цару Теодору I Ласкару и патријарху цариградском Манојлу Сарантену, с молбом да се

дозволи оснивање српске автокефалне цркве, која је дотле припадала Охридској архиепископији. Архимандрит Сава је наишао на пуно разумевање и код цара и код патријарха, те они 1219 године признадоше оснивање српске архиепископије и посветише Саву за првог српског архиепископа. Ово је један од најважнијих датума у историји српскога народа. То је моменат када се ствара национална црква и држава, које заједно иду кроз цео период нашег државног живота као један организам, као душа и тело. Тај неоспорно највећи догађај требало је прогласити торжествено, и зато се Стеван и Сава даду на посао да ујединивши црквену и државну политику прогласе у један исти дан архиепископију и краљевство, те тако даду цару цареву а Богу Божије.

III

КРУЖИСАЊЕ КРАЉА СТЕВАНА

При повратку архиепископа Саве из Никеје 1219 године Жича још није била довршена, и Сава се је настанио у Студеници где је рукополагао свештенике и ђаконе и слао их на све стране српске земље. „И потом, каже Теодосије, свети (Сава) се подиже и отиде на одређени му од Бога престо првосветитељства, к цркви Христа Спаса и Бога нашега у Житчи. Црква велика, али још не беше исписана, и њу дакле освети и украси светом трпезом и светим моћима светих. И у њој творећи свеноћне молбе и вр-

шећи свету службу он ученике своје, које знађаше као достојне и подобне посвећиваше за епископе, и постављаше свакога за неку страну, називајући их апостолски учитељима, учинив све, колико требаше, с божанском влашћу посвећивања . . . И тако, дав свима мир и благословив, свакога пошље у његову страну, а сам се стараше о довршавању цркве, јер беше довео са собом из Константинопоља града мраморнике и сликаре“. Архиепископ Сава је, дакле, одмах пошто је Жича била довршена „са свима достојним лепотама“ спровео организацију новоосноване српске архиепископије. Затим у споразуму са Стеваном сазове црквени и државни сабор у Жичу „и поступив по заповести небеснога створитеља и свога благодетеља, преосвећени кир-Сава одржа по обичају обноћно стојање, па обострано прослави свога прославитеља, с једне стране појањима благогласним, а с друге срдачном скрушеношћу, приносећи жртву једини јединоме на душевном олтару срца скрушенога које Бог никад не уништава“. То је била припрема уочи велике свечаности и великог празника, коме је Жича посвећена — Вазнесења Христова.

Сутрадан новоподигнута Жича засјала се од украса и ретке радости, што ће се под њеним кубетима крунисати први српски краљ од стране првог српског архиепископа. Припреме су биле све учињене. Прво је Сава одржао беседу о сазиву сабора и значају свечаности, и онда су приредили „у богоугодни час“, свету литургију, коју је Сава служио с епископима, игуманима и свештеницима. На велики

вход „у време кад треба освећивати“, узео Сава Стевана и уведе га у олтар „и благословив га молитвама и мољењем Богу, препаса га и украси баграницом и бисером, и венча часну главу његову венцем царства, и помазав га миром, назва га у Богу самодржавним краљем српским. А благородници и сви људи поклонили се и молећи му од Бога дуги век, говораху: нека буде, нека буде!“ Крунисање је извршено на Спасов-дан 20 маја 1221 године, дакле четири године после првог крунисања Стеванова од стране папских изасланика. Какав је став заузела српска земља и српски народ према римском првосвештенику за време другог крунисања, није подручје овога рада; само једно је јасно, да се св. Сава са својим братом измирио онда, када је Стеван увидео своју заблуду и примивши друго миропомазање и стављање круне на главу, огласио прво неважећим, онако исто као што је његов отац, иако је већ био крштен од римокатоличког свештеника, поново био крштен у православној цркви. Крунисање Стеваново је неоспорно највећи политички догађај у Немањинској Србији. Манастиру Жичи била је додељена та улога, да буде храм где ће се благословити благословом св. Саве црквени и државни живот српскога народа. Ту се ујединио народ српски с црквом, и тако је остало кроз векове.

Радост и весеље је обухватило сав српски народ, који се од тога времена уврсти у ред културних народа. Радовао се архиепископ Сава и с њим свештенство и властела, но највише се радовао Стеван „не ради венца царског, не ради скупоцене багранице, јер

размишљаше да су и они, с многим лепотама овога света, трошни и да пропадају, него што је било сабрано толико мноштво с многих страна, и што су видели како је његова црква красна. О том се више радуваше. Јер он беше ктитор те божаствене велике цркве, и својим многим и без броја даривањем беше је украсио: иконама светим, свећњацима и завесама и свима светим сасудима и свим скупоценим изврсним потребама, да је сваки видећ помислио да је земаљско небо . . .“ (Теодосије). За све своје успехе Стеван је благодарио своме брату архиепископу Сави. „Краљевство није моје, каже краљ Стеван на самрти, него Божије и светога господара и брата мојега који се трудио о њему; па као год што га је молитвама и благословом испрва дао мени, и сад нека га такође да онеме коме га Бог учи“.

IV

ЦЕНТРАЛНИ ЗНАЧАЈ ЖИЧЕ

По својој лепоти и по значају своме Жича је заузела прво место међу српским храмовима. По примеру ктитора Стеван је исте године кад је крунисан дао својој задужбини хрисовуљу, повељу коју је дао уписати на зиду храма. „Овоме пресветом храму Спаса нашега Исуса Христа, каже се у повељи, због неисповедиве милости, коју изли на нас — Стеван по Божјој милости венчани први краљ све земље Српске, Диоклетије, Травувије и Далмације и Захумља, са возљубљеним ми сином Радославом, по Божјој ми-

лости мојим наследником, приносимо Твоје од Твојих, у молитвеном сећању дар од нас Спасу нашем Исусу Христу и свецима Његовим од светог дрвета часног и животворног крста Господња и од пресвете Богородице ризу и појас, и од светог пророка Претече Крститеља Јована десницу, коју положи на главу Створитеља и крсти, и од главе Претече, и од моштију свих светих апостола, пророка, мученика, светитеља, преподобних, и свете иконе и часна изображења и сасуде златне и сребрне, и довољно рипида и завеса и светих покова и часних риза, и света евангелија и многе књиге и остале правде (ињџми правдами) на просветљење (храма) Спаса нашег Исуса Христа и на прехрану и одело служитељима светог храма овога. . . .“ Затим се наводе села, планине и жупе као прилог цркви жичкој. Села, која је поклонил била су растурена по разним крајевима српским, а највише их је било око Жиче и у Хвосну, Пећи. Поред краља Жичи су учинили своје прилоге и Власи. „А ово су Власи, што смо дали овој цркви“, и онда су именовани двеста и деветнаест лица као приложници. Над имовином коју је добио манастир Жича није имао нико надзора, него само црква жичка узимајући половину од прихода. Поред поклона и завештања Жича је као архиепископска црква, према истој повељи, одређена да се у њој постављају „сви краљеви, који ће бити у овој држави“. Исто тако у Жичи ће се обављати постављање архиепископа, епископа и игумана „ . . . и све Ти свршисмо, Спасе мој, и предасмо божанској и неизреченој слави цар-

ства Твога . . . “ и напослетку се проклиње свако ко буде што од овога преиначио. Као што се види Стеван и Сава су богато обдарили Жичу и краљ је задржао себи право као ктитор да сам поставља игумана — архимандрита, а архиепископ га је имао само благословити. Краљ му је поред тога давао жезал и целив. Ово право имали су сви краљевски манастири, јер су они били ослобођени епископске власти.

Од крунисања краља Стевана, ако не и пре, Жича је постала центар автокефалне српске цркве. Сви доцнији владари и црквени поглавари према Жичи су гајили особите симпатије.

У Жичи је резидирао св. Сава за цело време свога архиепископовања, а то је до 1233 године када је пошао да обиђе света места по Истоку. Колико је Сава указивао пажњу Жичи, види се по томе што је извршио пренос моштију свога брата краља Стевана у Жичу из Студенице, где су прво почивале поред моштију св. Симеуна.

▼

СВЕТИ АРСЕНИЈЕ

Према подацима биографа Данила II за Жичу је везан младићски и монашки живот Арсенија Сремца, наследника Савина на архиепископском престолу (1233-1264). Он је врло млад дошао у Жичу „када је у та времена био Сава преосвећени први архиепископ српској земљи, пошто је по заповести небескога Оца управљао божанствена предања законским уставима,

што је утврђено светим апостолима и богоносним оцима, у дане овога преосвећенога, објави се права и савршена вера о његову отачаству; јер бањом божаственога крштења окропи народе своје који су некада живели у мраку таме греховне, ове обновивши вером, учини их синовима светлости, објављујући им опроштај грехова. О овом преосвећеном чувши и свети Арсеније, и сигурно сазнавши за такво дивно пребивање његово и живот, како Божјом силом пропева да покајање, уводи човекољубље, учи мудрости и сећа се оних који долазе, и о овоме чувши овај блажени, испуни се неисказане радости... и оставши пође ка преосвећеном кир-Сави, који је тада био у рукотвореној својој архиепископији, у месту званом Жича". Арсеније је примљен у Жичу и „живећи међу братијом... у сваком делу манастирске работе успевао је више од свију, у молитвама беше напредан, тако да никада није погрешно устав и исправљање црквено дању и ноћу, нити је због каквог узрока када закаснио. Гледајући подвиге и неисказане трудове свога доброга учитеља кир-Саве, и ревнујући његовим делима, остаде ту са великим мучењем и кротошћу, живећи у дому Спасову и никада не обрати ум на нападаје бесовске, по мери једући хлеб и по мери пијући воду, и то само у одређено време, и никада ноћу не дајући у сласт сна телу својему или покоја".

Подвижнички живот монаха Арсенија и његов рад у цркви посматрао је св. Сава „од своје катихуменије, која је тако место на коме стојаше да је добро могао видети све што је чињено унутра у

божаственој цркви“. Према овоме месту црква у Жичи за време св. Саве имала је катихумена изнад спољашњег нартекса. „Трибина св. Саве, са које је он могао пратити ток службе у цркви, била је по свој прилици, у катихуменима спољашњег нартекса која су се према цркви отварала пространим прозором у правцу царских врата. Ту код тога прозора могло је бити место, са кога је св. Сава био у могућности видети све, што се у цркви за време богослужења ради“ (Петковић). Видећи његову ревност поставио га је за епископа велике саборне цркве (Жиче) и дао му власт над свима, који су у манастиру „и заповеди да се брине о божанственој цркви која се назива матером многим црквама“. Видећи велике духовне способности у монаху Арсенију, Сава га одреди себи за наследника а сам одлучи да пође на Исток, да обиђе света места те на сабору у Жичи 1233 године постави га на свој престо као архиепископа српске цркве. Описан је поредак посвећења Арсенијева у Жичи. Прво су одслужили службу са свима епископима, јерејима и ђаконима, „по чину саборне цркве велике архиепископије“. По том је било посвећење „после овога узведоше га на свети и божаствени престо светога Саве, и сви га једногласно прогласише, говорећи: Арсенију преосвећеном архиепископу све српске земље многа лета!... И тога дана сва човечја бића која су била ту, све се увесели духовно и телесно. А овога преосвећенога Арсенија непрестано поучаваше у све дане колико остаде ту у дому Спасову, у месту званоме Жича“.

VI

ЖИЧА И ПЕЋ

Жича је за разлику од свих наших старих манастира подигнута у равници приступачној свима најездама непријатељским. Зато је она страдала више од иједнога нашег манастира. Кад је год наишло искушење на српски народ Жича је то осетила: њен кров је скидан, живопис упропашћиван, зидови рушени, братство растеривано и убијано. А када је пролазила и отклањана беда и невоља с нашега народа, Жича је опет весело пропојала. Пуно је било наших патња и страдања, па је било и пуно рушења и опустошења Жиче, као што је било пуно обновљења и поправљања њених. Већ за време архиепископа Арсенија почеле су на Србију нападати непријатељске хорде, због чега је он морао тражити друго место за седиште архиепископије.

Будућу судбину манастира Жиче, изгледа да је добро уочио св. Сава, па је наредио св. Арсенију да у случају најезде непријатељске, назначи још једно место за архиепископију. Као заклонито скровиште Арсеније одреди Хвосно — Пећ и тамо подигне храм св. апостола Петра и Павла, јер је тамо Жича од свога оснивања, имала свој метох. Не може се тачно утврдити кад је архиепископска столица пренесена из Жиче у Пећ, у новоподигнути храм св. Апостола, јер је било и вољних селења из Жиче у Пећ, на тамошња имања архиепископије. Сигурна је само једна тврдња, да је архиепископ Арсеније мо-

рао због бугарско-куманске најезде пренети архиепископску столицу у Пећ 1253 године, а можда и доцније. Тамо је он и умро и сахрањен 1264 године у каменој гробници у храму св. Апостола. Као и његов претходник, тако се и архиепископ Арсеније за време свога владиковања старао о Жичи. „О божанственој цркви, коју зовемо дом Спасов, великој архиепископији, бринуо се неослабљено, као и о оној која му је предана, и као златним ројтама украшавајући је достојноименитим славословљима, и све недостатке испуњујући сам собом, у славу и част Богу нашему“ (Данило).

Наследнике св. Арсенија налазимо наизменично у Жичи и у Пећи, тако читамо да је архиепископ Јевстатије (1279-1286) пребивао и у Пећи и у Жичи. Биограф каже, описујући његову смрт „и када је тада био у славној архиепископији, месту званом Жича“, што значи да се он ту десио привремено. Он је тада и умро у Жичи. „И свеосвећена чеда његова учинише ту све по достојању за његов погреб, и светољепно и многохвално скупивши његово свето тело и положише га ту у мраморној раци, коју сам себи беше спремио, у животу својем, у дому Спасову, у месту званом Жича“. Ту је, на његовом гробу, исцељен од живине у носу један „од већих људи дома Спасова...“ После неколико чуда и јављања у сну, било је наређено да се извади „свето и преочишћено и блажено тело овога преосвећенога... заповедише да се начини частан ковчег и у њега положише тело Христова светитеља, да лежи на виђење свакој благоверној природи човечјој“.

VII

ЖИЧА ПОД УДАРОМ ХУНА

За време архиепископа Јакова (1286-1292) наследника Јевстатија I Жича је пострадала од најезде Дрмана и Куделина и била запаљена „... пошто је наишла велика опасност од подизања рата и не мала узбуна на то свето место, звано Жича, није лепо било гледати тело овога преосвећенога, тј. Јевстатија у таквом немиру“. Зато је архиепископ Јаков пренео његово тело у Пећ и сахранио га у храму св. Апостола.

После опустошења Жиче од стране Дрмана и Куделина, кад су се мало прилике поправиле, наследник архиепископа Јакова Јевстатије II (1292-1309) почео је вршити оправљање храма али не „као што беше најпре“. Што значи да су оправке биле мањег значаја. Изгледа да је на оправци Жиче радио много архиепископ Сава III (1309-1316); нарочито је његова оправка утврђена на живопису црквеном. Исто тако неколико мањих оправака и снабдевање цркве разним потребама, учинио је архиепископ Никодим (1317-1324). Набрајајући његова дела као архиепископа поменута су и његова велика старања о Жичи. „И уз то се увек бринуо да се вредно труди за свако добро дело и приложење и обновљење цркве дома Спасова тј. архиепископије, знајући трудове и прилоге које приложише светитељи који су били пре њега“. Али оно што нису могли у оправљању Жиче учинити Јевстатије II и Никодим, учинио је

Данило II (1324-1337) један од најкултурнијих наших људи у Немањинској Србији. Он се истакао као ревносни ктитор неколико цркава, па је и Жичу обновио. О томе даје нам податак његов ученик — биограф: „Место свето, које се зове дом Спасов, велика и првосаздана архиепископија, звана Жича, у прошла времена, некада дуго је стајала у пустоши наиласком безбожнога народа куманскога, и све је било огњем сажежено, а после њих пошто је било време, за благочастивога краља Уроша и док је у његово време био преосвећени архиепископ Јевстатије други, то место би обновљено То напред речено место, дом Владике свију, Бога, било је обновљено многим трудовима од овога преосвећенога у савршену лепоту, колико му беше могуће. Јер цркву божанствену препокривену, и по том освештану, овај господин мој покри оловом, скинувши старо. И кулу, такође саздану у том месту већма и у висину уздиже зидањем, и покри је оловом. А трпезарију која је саборна у том месту, и њу савсим оборену, овај преосвећени господин мој обновио и повиса, да је благолепно онима који гледају. И другу палату начињену од дрвета, ту близу ње постави. Јер су многе друге врлине његове и обновљења у том светом месту изнутра и споља. А и даље бринући се о њему, сам насади многе винограде, тако да је у његове дане Божјом помоћу у свему обиловало“.

Као што видимо, Жича је за време архиепископа Данила II много поправљена као и дозидане око ње нове зграде. Њој су се опет, после пусто-

шења, вратили дани славне прошлости. Ниједан владар и старешина црквени није њу заборављао, зато је утврђено да је на њој учињено толико поправљања и реновирања, да је тешко одредити коме веку и којој години припадају извесна обновљења. И кад је основана српска патријаршија са столицом у Пећи, Жича није изгубила свој значај. Оно исто старање за Жичу, које је показивао Данило II и његови претходници, показивао је и први српски патријарх Јованикије II. За њега се каже да га је цар Душан за време рата с Мађарима, кад је на Србију напао мађарски краљ Лудвиг 1353 године, писменим путем замолио да из Пећи дође у Жичу и патријарх је дошао. Овај позив био је сигурно ради неког преговарања. Ту се патријарх разболео па је наредио да га однесу у Пећ. „И када се тада сабрао цео сабор жички и подигао га, и када је ношен за Пећ, престаји се у Полумиру у Сутесци“ (у Ибарској клисури). — 1382 године помиње се у Жичи и патријарх Спиридон, у вези оснивања манастира у Дренчи кога су подигли монах Доротеј са сином Данилом. Ту им је издата хрисовуља пред патријархом и целим сабором „велике цркве жичке“.

За владе кнеза Лазара (1371 - 1389) када су се Турци почели примицати Пећи, без сумње Жича је постала столица патријаршије. Због несрећних и кобних политичких прилика, патријаршиска се столица морала и из Жиче селити, јер турска надирања с југа, била су све ближа, али не можемо знати када је то селење било. Значај и углед који је Жича раније имала, задржао се и после Немањића. Она се

и даље помиње као велика црква патријаршије. Око 1446 године за време деспота Ђурђа Бранковића, помиње се патријарх Никодим као дародавац књига „патријаршиској цркви Жичи“, проклињући свакога ко би их одатле узео. И сам деспот Ђурађ бавио се неколико у Жичи кад је био на путу за Свету Гору.

VIII

РУШЕЊА И ОБНАВЉАЊА ЖИЧЕ ПОД ТУРЦИМА

Све до потпуне пропасти Србије 1459 године Жича је била очувана, али кад је пала под турску власт последња узданица град Смедерево и када је настало опште пустошење, спаљивање и рушење српских манастира, Жичу је постигла тешка судбина. Она се није могла никако очувати и због тога, што је била напутна свакој турској најезди. Обично се узима, према запису на једном псалтиру из манастира Шишатовца, да је њено велико пустошење било 1520 године, али могло је бити и раније, јер је опустошење српских манастира било одмах после пропасти Србије, па је немогуће веровати, да је Жича била поштеђена. Као што је уопште за српски народ, за његов црквено-културни и политички живот, обновљење Пећке патријаршије врло значајан датум; тако исто бољи дани су осванули и за манастир Жичу. Један вал одушевљења, полета, наде и снаге заплусну српски народ и на све стране почеше се зидати цркве и манастири и обнављати и поправ-

љати старе. Према записима и споменицима из онога времена, види се да је црквени живот код Срба кренуо брзим корацима напред. Тај напредак види се по оснивању штампарија, по броју монаха, на пример у манастиру Раваници било их је око две стотине, по зидању нових цркава, чак и у најудаљенијим крајевима патријаршије. 1572 подигнут је манастир Пива у Црној Гори, а 1575 обновљен је манастир Морача, који је био запустео почетком шеснаестог века. Први патријарх обновљене српске патријаршије Макарије Соколовић, обновио је цркву у Пећи, па разуме се да Жича није чекала много у пустоши. И она је пропојала и сабрала под своје обновљене сводове монашко братство. Обновљење Жиче приписује се митрополиту смедеревском Захарију, који се, изгледа, називао и жички митрополит. „Нађох ову обитељ, тј. Жичу запустелу и подигох ову келију на упокојење оних који овде пребивају и мене грешнога помен“, гласи његов запис на једној плочи. Утврђено је, да је Жича у овом времену, другој половини XVI века, била темељно обновљена па и живописана и то од атонских монаха. Могло би се тврдити по једноме податку да је она била привремено и резиденција пећких патријараха, јер имамо сачуван један запис, да је 23 јуна 1587 године умро у Жичи и тамо сахрањен патријарх Герасим.

Са буђењем народа српског у време обновљења патријаршије, јавио се покрет за слободом, за обновљењем не само патријаршије него и старог царства. Није дуго времена прошло, а већ су поче-

ли устанци и народни покрети за ослобођење. На чело покрета ставио се патријарх Јован и с њим српско свештенство. Турци су били толико јаки и моћни, да се није могао очекивати добар исход. Они су осујетили овај покрет и настала су над српским народом страшна гоњења. То су били најтежи дани народног живота. Ко је највише страдао, разумљиво је: свештенство и манастири. Мошти св. Саве, Турци су спалили 1594 године и опустошили Милешево, у коме су почивале. Судбина која је постигла српске манастире, постигла је и Жичу. Време њеног опустошења није тачно одређено, али само се зна да је 1620 године већ била пуста. Ово можемо тврдити отуда што је те године патријарх Пајсије (1614 - 1647) пренео две књиге, и то: четвореванђеље из Жиче и mineј из Студенице у пећку цркву на чување. У записима на овим књигама се каже да су својина манастира Жиче, и да их нико не сме отети док се „опет Божјим допуштењем ... обнови више поменута архиепископија, Жича, тада да се однесу тамо и никуд друго“, и напоследку се проклиње онај ко би друкчије учинио с овим књигама.

Знајући помирљиву политику патријарха Пајсија, који је увидео да се још не може помишљати на ослобођење од Турака, можемо тврдити, да су се прилике створене покретом патријарха Јована, почеле поправљати. Пајсије колико толико успева да заустави насиље турско, па обнавља цркве и обилази епархије и манастире. Тако 1631 године записао се као посетилац Жиче. Не сме се сумњати да

је Жича већ тада била обновљена у неколико и тако је остала све до турско - аустриског рата (1683 - 1699) у коме су као савезници Аустрије, учествовали српски устаници. Тада су Турци разјарени на Србе, показали највиша зверства према народу и црквама. Махмут-бег пећки попалио је, опљачкао и разорио многе манастире „а на жртвеницима и свetim олтарима, где се приносаше безкрвна жртва, плоћаху се дивљи и нечисти зверови“. Интересантно је напоменути да у записима који говоре, било о рушењу појединих манастира, или се просто набрајају, порушени или непорушени манастири нигде се не спомиње манастир Жича, као да не постоји. Према томе, дало би се закључити, да сви они записи који су уписани током XVII века од појединих посетилаца, записани су када је Жича већ била пуста или је тек животарила.

IX

ЖИЧА ПРЕ И ПОСЛЕ УСТАНКА

Током XVIII века Жича показује опет знаке живота. Њој су у првој половини овога века чинили посете: митрополит ариљски Исаије 1721 године, патријарх Арсеније IV 1728 године, владика ариљски Јосиф 1729 године, који су своје посете увек означили записом на зиду. Све ове посете чинили су црквени великодостојници у запустелу Жичу, јер она је уживала велико поштовање код њих, па је никако нису заборављали. Да је Жича за пр-

вих тридесет година XVIII века била пуста сведочи то, што се она тих година, као ни њено братство, нигде не помиње и што је митрополит ариљски Јосиф оправља и покрива као одавно пусту. Од тада па кроз цео XVIII век она је појала, ма да изгледа није имала братства. У Жичи се задржао мало времена патријарх Арсеније IV Јовановић за време друге сеобе, и ту оставио свој потпис, како тврди Радомир Илић у своме раду о Љубићким селима, по подацима које је добио од П. Велимировића. О томе, каже, постоји и предање код жичких калуђера. По неким траговима, изгледа да је око седамдесетих година осамнаестог века (1775) била у Жичи школа. Године 1782 у Жичи је, према олтарском запису, рукоположен од стране митрополита моравског Јосифа некакав Вукашин Арсенијевић. Све ово показује јасно да се Жича никада није предавала забраву и да је с времена на време, иако рушена и паљена, служила ако не као манастир а оно као црква у којој су свештеници служили службе Божје. Такву ју је затекла зора српског устанка под Карађорђејем 1804 - 1813.

Одмах у почетку устанка Жича је напуњена монасима и почело се радити на зидању ћелија. Њени монаси узели су видног учешћа у борбама са Турцима, од којих су најистакнутији били: Мелентије, Самуило, Пајсије, Ђерасим, Јосиф, Симеун, Саватије, Евстратије, Јанићије, Дионисије, Гаврило и др. Несрећа, која задеси српски народ 1813 године не остави на миру ни Жичу, она још једанпут, сада последњи пут, претрпе рушење и пустошење од Ту-

рака. Братство је њено било растерано а она је чамила у рушевинама. Такву су је затекли путописци Давидовић, који ју је посетио 1822 године, Јоаким Вујић, који је био у Жичи 22 септембра 1826 године и Ото Пирх 1829 године. Сви они износе да су Жичу затекли у рушевинама. Каква је Жича изгледала довољно ће бити да наведемо опис Вујићев, који између других података, рељефно слика порушену цркву. „Обаче, каже он, жалост да је овај манастир от давнаго времена чрез зверообразне Турке био сав попаљен и порушен, пак у цркви ништа не може се видети кромје жалосна порушенија и руине, измежду којих горњи свод скоро свуда пробијен и порушен види се, тако да се кроз порушенија и пукотине и само небо видети може, па кроз оне развалине и пукотине и сама киша у цркву пада. Зато само о Воскресенију и успенију Богоматере у овој цркви служи се, а више преко целе године не бивају нигда богослуженија ради порушенија горњег свода. Но кромје свега овога порушенија види се горе споља на мужеској цркви једно труло с осам пенцера, а олтар стоји пуст и порушен . . . код овога порушеног манастира није друго ништа видети него унаоколо порушене келије, које жалосни изглед оку човеческому претстављају. Само от источне стране спрам олтара јест једна мала црквица, у коју свештеници из окресни села долазе пак о празници и недељама богослуженија творе. Храм ове мале црквице јесу свјати Петр и Павел“. Као што се види по овоме опису, Жича је врло јадно изгледала 1826 године. Према овоме могло би се

закључити, да је рушење Жиче после 1813 године било сигурно једно од најстрашнијих, које је она кроз историју претрпела. Црквица апостола Петра и Павла, коју Вујић помиње, служила је као парохиска црква, док је на Жичи расла трава и дрвеће и кисло на све стране. Цртеж Жиче који је приложио Давидовић у Летопису Матице српске за 1828 годину, показује изглед једне праве рушевине. Као рушевину Жичу наводи и Вук Караџић у својем Рјечнику. По њему Жича је „зидине од старог манастира на десној страни Ибра близу Карановца“

Х

ПОСЛЕДЊИ ОБНОВИЛАЦ ЖИЧЕ

У таквом стању Жича је чамила све до 1856 године, када је преузео на себе да је обнови владика ужичко-крушевачки Јанићије Нешковић. Он је прехитрио да спасе од коначног уништења остатке старе Жиче и благодарећи овоме ми данас имамо сачувану Жичу, коју је он нашао „запустелу, порушену и разорену од безбожних Агарјана“. Поред обнављања храма, владика Јанићије је прибавио Жичи неколико имања, начинио ћелије за монахе, школу и друге потребне зграде. Он је умро 1873 године, видећи Жичу обновљену, и његово тело је сачувано у храму жичком, у параклису св. првомученика Стевана.

Ниједна од старих српских задужбина није толико пута рушена и обнављана колико манастир Жича. Њени зидови запамтили су све страшне невоље и муке српскога народа, као што су запамтили много руку српских владика и кнезова, који су је из рушевина подизали. Велики глас што га је Жича уживала у старој Србији, преносио се с поколења на поколење. Она је била светиња коју је осветио свети Сава. У њој је крунисан први српски краљ и основана прва српска архиепископија. Колики је углед уживала Жича, доказ је и то, што су у XIV веку Срби осељени из непознатих разлога, у Епир, тамо своје ново насеље назвали Жича. Према подацима, које даје Трифун Евангелидис, они су одмах, кад су се тамо населили основали манастир, коме су такође дали име Жича (ΖΙΤΣΑ). Манастир је подигнут на једној висоравни окруженој брдима и обрастој шумом. Посвећен је св. Илији. Варошица Жича је имала 1913 године око 2.000 душа. Из Жиче је био чувени цариградски патријарх Јеремија (1520-1558). Поред овога из Жиче се истакло неколико знаменитих и учених људи, који су заузимали високе црквене и политичке положаје.— Можда је из поштовања према Жичи подигнут храм св. Спаса у Пећи за време пресељења архиепископије.

Жича је уживала велики глас и доцније у нашем народу и његовим умотворинама. Она се назива „седмоврата Жича“, по томе што је, како каже народ, у њој крунисано седам српских краљева, па су се за свако крунисање отварао нова врата. Из повеље Стевана Првовенчаног види се да је она

одређена да се у њој крунишу краљеви српски и сигурно су његови ближи наследници тамо крунисани. Жичу су у заједници с другим нашим задужбинама опева-ле и наше народне песме, одређујући тачно место где се налази „више Карановца“.

Сачувано је и неколико народних предања о постанку манастира Жиче па неће бити сувише да и њих донесемо: У Ћосовом Лугу (Ћосовац) 300-400 метара близу Жиче, била је пре подизања Жиче једна црквица, у којој су Немањићи држали ноћна бденија. Једне ноћи су видели како је пала златна жица на место где је данас манастир. То је био Божји знак да треба ту подизати цркву. — Кад је сва грађа за цркву била доведена, и кад се почео копати темељ, спусти се из неба златна жица на место где се налази Жича. Све су ово сматрали као вољу Божју, па отпочну зидати онамо где је пала жица, а место где је била припремљена грађа назову Готовац. — Друго предање каже да се Готовац прозвао по томе што су на томе месту живели радници и чували манастир, а нису радили ништа, него живели готовански, били готовани. — Треће предање доводи име Готовац отуда што су на том месту радници за време подизања манастира готовили јело. — Напослетку четврто предање каже, да је село добило име отуда, што су га створили радници и било је одмах готово.

ЛИТЕРАТУРА:

Старе српске биографије, превео Миливоје Башић (С. к. з. 180).

Гласник Срп. уч. друштва 21 (Манастири у Србији).
Животи краљева и архиепископа српских од архиепископа Данила II, превео Др. Лазар Мирковић (С. к. з. 257).

Василије Марковић, *Православно монаштво и манастири у средњовековној Србији*, Сремски Карловци 1920
Д-р Влад. Р. Петковић, *Манастир Жича* — историја — Београд 1911.

Fr. Miklosich, *Monumenta Serbica*. Wien 1858

Љуб. Стојановић, *Стари српски записи и натписи* књ. II и IV.

Милоје Васић, *Жича и Лазарица*. Београд 1928.

Јоаким Вујић, *Пушешествије по Србији* књ. I (С. к. з. 66.).

Д. Анастасијевић, *Је ли св. Сава крунисао Првовенчаног* („Богословље“ година X стр. 211 — 312).

Податке о епирској Жичи из књиге **ΝΕΦ ΕΛΛΑΣ** од Тр. Евангелидиса, исписао нам је г. др. Василије Костић, јеромонах.

Народна предања о Жичи, уступио нам је посредно г. Радосав Павловић, професор, из рукописа Подибар и Гокчаница.

